

80. Новомосковская жизнь. – 1917. – 16 ноября.
81. Верхнеднепровская народная газета. – 1917. – 29 ноября.
82. Наша борьба (Катеринослав). – 1917. – 23 ноября.
83. Жизнь народа (Олешки). – 1917. – 16 ноября.
84. Жизнь народа. – 1917. – 26 ноября.
85. Бердянская жизнь. – 1917. – 17 ноября.
86. Бердянская жизнь. – 1917. – 18 ноября.
87. Бердянская жизнь. – 1917. – 21 ноября.
88. Бердянская жизнь. – 1917. – 23 ноября.
89. Новомосковская жизнь. – 1917. – 16 ноября.
90. Селянська спілка. – 1917. – 30 листопада.

Summary

The article considers the specificity of party and political struggle during the elections to the All-Russian Constituent Assembly in 1917. The peculiarities of organizing the electoral process are discovered, the data about the results of election campaign are cited. The author comes to a conclusion that a support given by local inhabitants to Ukrainian social parties increased substantively.

В. П. Ганзуленко

УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА 1917-1920 рр.: ПРОБЛЕМА ВИРІШЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ПИТАННЯ

Українська національно-демократична революція 1917–1920 рр. стала унікальним історичним явищем, внаслідок якого виникла (в перше за довгі століття забуття) Українська держава.

Сьогодні, коли набувають актуальності взаємовідносини держави та церкви, відкриваються сприятливі умови для дослідження досвіду реалізації церковного питання Українською державою. Зацікавлення цією проблемою є закономірним та пояснюється поступовим відродженням духовності України, а також появою доступу до значного кола раніше закритих архівних фондів та можливістю використання нових історичних джерел.

Питанню вивчення революційних подій загальнонаціонального масштабу присвячена значна кількість дослідницьких робіт як вітчизняних так і закордонних дослідників, тоді як аспекти релігійної політики Української держави (особливо стосовно релігійних конфесій, що не мали загальнодержавного значення) залишаються недостатньо дослідженими.

Вагоме місце проблемі державно-церковних відносин відводять у своїх дослідженнях українські науковці В. Ульяновський, Б. Андрусишин, В. Квас та інші.

Метою даного дослідження є з'ясування принципів взаємовідносин Церкви та державних структур на різних етапах існування Української держави; розкриття особливостей реалізації церковної політики, враховуючи полірелігійний характер України.

Українська національно-демократична революція 1917–1920 рр. разом із національним рухом активізувала й національно-культурне життя України, дала новий поштовх для відродження релігійних уподобань багатоконфесійного населення України.

Досліджуючи основи церковної політики Української держави необхідно зазначити, що політичні сили революційної доби (Українська Центральна Рада, Гетьманат Скоропадського, Директорія) по різному ставилися до вирішення церковного питання.

Так Українська Центральна Рада не мала чіткої державної політики щодо церкви. Провідні політичні партії, що входили до складу Центральної Ради, а саме Українська партія соціалістів-революціонерів та Українська соціал-демократична робітничая партія, не дуже переймалися церковними проблемами. В програмах цих партій наголошувалася потреба відокремлення Церкви від держави та школи, підтримувалася націоналізація церковних і монастирських земель, релігія розглядалася як особиста справа кожного [1, с.41, 97].

В Програмі Української партії соціалістів-революціонерів (прийнятій в липні 1917 р.) передбачалося:

- визнання повної волі сумління (релігії);
- відділення Церкви від держави і школи від Церкви;
- признання релігії приватною справою сумління кожної людини, а Церкви – «приватним союзом вірних» [1, с.120, 175].

УСДРП також мала подібну точку зору на релігійні питання та прагнула: «оголошення релігії приватною справою, знищення допомоги Церкві від держави» [2, с.32].

Своє бачення реалізації проблеми церковного життя пропонувала Українська федеративно-демократична партія (заснована наприкінці 1917 р.): «Жодних переслідувань за сповідувані вірування,

переконання, за зміну або відмову від віровчень не припускається. Відправа релігійних і богослужбових обрядів і поширення віровчень вільне, якщо тільки дії, що вчиняються при цьому, не мають у собі яких-небудь загальних вчинків, передбачених кримінальними законами. Православна Церква та інші сповідання повинні бути звільнені від державної опіки; організація й керівництво повинно бути децентралізоване...» [3, с.76].

Отже, питання регулювання церковно-державних стосунків для провідних партій Центральної ради було питанням другорядним. Проте навряд чи можна звинувачувати лідерів політичних партій у недооцінці ролі Церкви у житті держави, хоча б з огляду на кількість серед них випускників духовних училищ та семінарій.

Український дослідник Василь Ульяновський у своїй праці «Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Української Центральної Ради)» зауважує: «Іншу позицію займали менші за своїм впливом і значенням партії» [4, с.24] – Українська партія соціалістів-федералістів та Українська національна партія (з грудня 1917 р. – Українська партія соціалістів-самостійників [5, с.226]). Вони обстоювали потребу вирішення церковного питання на користь українізації.

Більшість заяв політичних лідерів щодо свободи віросповідання та вирішення питання відносин держави і Церкви залишилося декларативними.

В законодавчих актах Центральної Ради питання врегулювання церковного життя на Україні майже не знайшло відображення, за виключенням проголошення «свободи віри». Так в III Універсалі Центральної Ради зазначалося, що «... в Українській Народній Республіці має бути забезпечено всі свободи...», в тому числі й «свободу віри» [6, с.70-73]. В «Законі про національно-персональну автономію» від 9 січня 1918 р. у статті 2 національним меншинам гарантувалося право створення національно-персональної автономії на підставі заяви громадян УНР «без ріжниці полу і віри» [6, с.85-86].

Отже, нерегламентованість релігійного життя в основних законодавчих актах УНР свідчить про відсутність чіткої державної політики Центральної Ради щодо Церкви.

Перший державний орган, який займався би питаннями релігії, був створений в січні 1918 р. Основним завданням цього Департаменту ісповідань було врегулювання відносин між державою і православною церквою, яка визнавалася Департаментом як «автокефальна» в межах всієї України [7, с.57]. Питання діяльності на території України інших релігійних конфесій, зокрема й Римо-католицької церкви майже не розглядалися, окрім заяв про невтручання держави у справи релігійних громад та їхнє самофінансування [8].

Таким чином, Українська Центральна Рада та її виконавчі комітети не приділяли церковним питання належної уваги, особливо питанням міжконфесійних відносин та національно-релігійного відродження того часу. Така відсутність чіткої та послідовної церковної політики щодо перспектив взаємодії держави та багаточисельних релігійних конфесій України сприяла втраті можливості об'єднання населення у розбудові Української держави [9, с.46].

З приходом до влади гетьмана Павла Скоропадського та із зміною політичного режиму в Україні ставлення до релігійних питань дещо змінилося. 29 квітня 1918 р. були оприлюднені перші гетьманські документи – «Грамота до всього українського народу» та «Закон про тимчасовий державний устрій України» [10, с.72]. Саме в «Законі про тимчасовий державний устрій України», який фактично можна вважати конституційним актом, був окремий розділ «Про віру», в 9 та 10 пунктах якого зазначалося, що головною (державною) визнається православна віра, а «всі не належні до православної віри Громадяни Української Держави, а також всі мешканці на території України користуються кожний повсемірно свободним відправленням їх віри і богослуженням по обряду оної». [11, с.118].

Спеціальним наказом № 12 від 16 травня 1918 р. гетьманом Скоропадським було створено Міністерство сповідань при Кабінеті Міністрів, основним завданням якого було будівництво державної політики Гетьманату на засадах конституційного визнання Української Православної Церкви як «традиційної церкви України» [12, с.26].

Треба зазначити, що в діяльності Міністерства сповідань визначають два періоди. Перший період пов'язують з першим керівником цього міністерства – Василем Зінківським. Саме за його правління держава провадила зважену та толерантну політику у стосунках із Церквою.

Під час другого періоду в історії діяльності Міністерства сповідань, очолюваного вже Олександром Лотоцьким, державна політика стосовно церкви стала більш авторитарною. Змінився принциповий погляд держави на Церкву, майже повністю був відкинтий принцип відокремлення. Незважаючи на те, що Церква не стала частиною державного апарату, проте державно-церковні відносини набули партнерської забарвленості [13, с.34-36]. Такі взаємовідносини Гетьманату та Церкви, нажаль, було впроваджено невдовзі до падіння режиму Скоропадського, що зашкодило їх подальшому розвитку.

Зауважимо, що і в період гетьманування Скоропадського окрім декларативного визнання свободи совісті та віросповідання так і не було вирішено питання співпраці держави з іншими релігійними громадами, що діяли на українській території [14, с.362]. Проте державна політика уряду Скоропадського щодо Церкви, на відміну від Центральної Ради, відрізнялась концептуальним підходом та чіткою організаційно-практичною схемою реалізації, що на думку В. Ульяновського «обмежувало

самостійність Церкви як інституції (передусім в акціях державного характеру), але держава не втручалася у власне релігійне життя й виконання основних внутрішніх функцій Церкви» [12, с.39].

Цілеспрямовану політику щодо церковного питання, порівняно з Центральною Радою та Гетьманатом Скоропадського, проводила Директорія. Прагнення Директорії до реалізації курсу на цілковиту незалежність України максимально сприяло розвитку національно-церковного руху в Україні [15, с.83]. Впровадження такої церковної політики відбувалося завдяки діяльності таких провідних діячів Директорії як Симон Петлюра (був випускником духовної семінарії), Іван Огієнко (очолював Міністерство ісповідань) та інших.

Провідною метою діяльності Міністерства ісповідань за часів Директорії було створення Українського Патріархату, а отже Православна Церква визнавалася Автокефальною та набувала статусу державної [16, с.47]. Всі інші релігійні конфесії (включно з римо-католицькою) позбавлялися державної підтримки та визнавалися приватною справою вірян. В проекті Основного державного закону, артикул 25, зазначалося, що всі визнані державою віросповідання перед державою рівнорядні і рівноправні, «мають право уряджувати публічні набоженства, виконувати релігійні обряди та засновувати релігійні товариства; в межах законів вони мають внутрішню автономію» [11, с.132].

Підсумовуючи, спробуємо охарактеризувати основні закономірності церковно-державних стосунків за часів Української держави (1917–1920 рр.). За всіх трьох форм організації влади: Української Центральної Ради, Гетьманату Скоропадського, Директорії – існував окремий державний орган, покликаний займатися релігійними питаннями, часом на нього лягали функції навіть посередника між державою та Церквою. Він називався Департамент ісповідань, Міністерство ісповідань і навіть Міністерство культів, його місце в системі тогочасних державних органів влади також змінювалося.

Правове, законодавче закріплення статусу Церкви в державі відбувалося через прийняття спеціальних законодавчих постанов, так і завдяки окремим положенням в конституційних актах. Згадані положення характеризуються прагненням гармонізувати стосунки між світською владою та Церквою. При цьому, маючи особливі стосунки з Православною Церквою як із традиційною, держава завжди декларувала свободу віросповідання та намагалася не допускати утисків прав інших релігій.

Однак відсутність чіткої релігійної політики стосовно взаємодії Української держави з конфесіями, що не мали загальнодержавного значення, сприяла з одного боку непорозумінню серед релігійних громад (інколи навіть відверто ворожому ставленню між ними), а з іншого – було втрачено можливість об'єднання різного за віросповіданням населення заради розбудови самостійної української держави.

Джерела та література

1. Українські політичні партії кінця XIX – початку XX ст. Програмові і довідкові матеріали. – К., 1997.
2. Верстюк В. Українська Центральна Рада. – К., 1997.
3. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2 т. – Т. 1. – К., 1996.
4. Ульяновський В. І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Української Центральної Ради). – К., 1997.
5. Українське державотворення. Словник-довідник. – К., 1997.
6. Зозуля Я. Велика українська революція. (Матеріали до історії української державності). Календар історичних подій за лютий 1917 – березень 1918 року / Упорядник Я. Зозуля. – Нью-Йорк, 1967.
7. Квас В. Церква і держава // Православний вісник. – 1999. – № 3-4.
8. Гентош Л. Католицька церква та становлення української державності (1917-1923 рр.) // Другий Міжнародний конгрес українців: Доповіді і повідомлення. Історія. – Ч. 2. – Львів, 1994.
9. Копиленко О. «Сто днів» Центральної Ради. – К., 1992.
10. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993.
11. Слісаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. – К., 1993.
12. Ульяновський В. І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). – К., 1997.
13. Історія православної Церкви в Україні: Зб. наук. праць. – К., 1997.
14. Історія релігії в Україні: У 10 т. – Т. 4. Католицизм / За ред. П. Яроцького. – К., 2001.
15. Ульяновський В., Крижанівський О., Плохій С. Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3 кн. – Кн. 2. – К., 1994.
16. Андрусишин Б. І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Директорії УНР). – К., 1997.

Summary

The author of the article reveals the aspects of realization of church policy of Ukrainian state during the 1917-1920. The author analyses the methods of administrative regulation of interrelations between church and state, characterizes legal base of activity of church institutions and also represents the concepts of various political forces of Ukrainian state considering the means of solving of religious problem.